

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНІ ЗРОШЕННЯ

Л.М. Грановська
доктор економічних наук, професор
Інститут зрошуваного землеробства НААН
(Україна, м. Херсон, с. Наддніпрянське; e-mail: G_Ludmila15@ukr.net)

К.С. Нижеголенко
кандидат економічних наук, доцент
ПВНЗ «Міжнародний університет
бізнесу і права»
(Україна, м. Херсон, вул. 49-ї Гвардійської Дивізії;
e-mail: mubip@mubip.org.ua)

Теоретичні аспекти формування екологічно збалансованої моделі економічного розвитку сільськогосподарського регіону в зоні зрошення виконувалось через дослідження теоретичних, методичних та науково-практичних засад формування і розробки моделі та механізмів її реалізації у системі регіонального природокористування. Методологічну основу дослідження становлять класичні положення економіки природокористування, аграрної економіки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених та особисті дослідження. Методи дослідження включають в себе системний підхід та аналіз, історичний, монографічний, економіко-статистичний, системно-структурний та графічний методи. Основною складовою аграрного сектору є підприємство, яке використовує наявний природно-ресурсний потенціал з метою отримання конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Формування екологічно збалансованого економічного розвитку аграрного підприємства є не лише актуальним питанням, але й складним. Встановлення мінімальних екологічних стандартів для сільськогосподарських підприємств, розробка програм раціонального використання природних ресурсів разом з відповідними економічними показниками неможливе без інтеграції екологічних обмежень в економічний розвиток аграрного підприємства, аграрного сектору економіки та сільських територій. Стратегія збалансування інтересів, яка ґрунтується на стратегічних напрямках розвитку сільського регіону, регламентується відповідними вимогами й обмеженнями, а саме: економічні цілі аграрних підприємств і аграрного сектору в цілому регулюються екологічними обмеженнями, а екологічні цілі реалізуються без економічних обмежень. Це є найкращим варіантом для моделі збалансування інтересів у процесі економічного розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій. Збалансування моделі економічного розвитку передбачає удосконалення екологічної політики, регулювання економічного розвитку через диверсифікацію господарської діяльності виробничих об'єктів сільського регіону, удосконалення законодавчо-нормативної бази та інформаційного забезпечення розвитку сільського регіону. Для впровадження розробленої моделі науково обґрунтовано організаційно-економічний механізм з відповідним інструментарієм, які ґрунтуються на визначених принципах побудови механізму, обґрунтуванні організаційних інструментів прямої дії та економічних інструментів побічної дії екологічної спрямованості з урахуванням галузевого і територіального підходів до збалансування еколого-економічного розвитку сільського регіону.

Ключові слова: екологічно збалансована модель, економічний розвиток, аграрний сектор, сільськогосподарське підприємство, сільська територія, сільській регіон, зона зрошення, раціональне природокористування, природокористувачі, організаційно-економічний механізм, інструменти, ефективність сільськогосподарської діяльності.

Постановка проблеми. Останнім часом все більшої актуальності набувають не лише питання розвитку сільського господарства, але й питання стійкого розвитку сільських територій, які є вагомим умовою підвищення рівня якості

життя та добробуту сільського населення. В сільській місцевості мешкає значна частина населення як світу, так і України, яка виробляє сільськогосподарську продукцію та забезпечує тим самим продовольчу безпеку країни. Упро-

довж усього періоду державної незалежності України розвиток аграрного сектору і сільських територій залишається одним з основних пріоритетів державної економічної політики. Цій проблематиці присвячено значну кількість наукових публікацій, а на урядовому рівні прийнято низку законів, постанов і програм, спрямованих на відродження українського села та підвищення ефективності функціонування вітчизняного агропромислового комплексу.

Актуальним є питання дослідження існуючих і розробка інноваційних еколого-економічних моделей, які б дали змогу встановити оптимальний обсяг використання природно-ресурсного потенціалу в процесі аграрного природокористування та обсяг випуску сільськогосподарської продукції за умов наявних екологічних обмежень, дослідити ефективні шляхи розвитку аграрної еколого-економічної системи, а також визначити її характеристики, які віддзеркалюють реальний стан економіки і навколишнього середовища і є базою для прийняття еколого обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку аграрного сектору економіки та сталості сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Урядом України було прийнято низку законодавчо-нормативних документів щодо проведення реформ, спрямованих на формування нової політики у сільському господарстві і розвитку сільських територій. Серед них найважливішими документами є: «Національна Стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки», яка ґрунтується на попередніх законодавчих актах, наприклад, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», і пропонує збалансований підхід до розвитку конкурентоспроможного сільського сектору, сприяння розвитку сільських територій і поліпшення якості життя сільського населення, а також збереження природних ресурсів і довкілля [1]; Коаліційна Угода 2014 р., спрямована на забезпечення ефективного землекористування, захист інтересів власників земельних ділянок, створення сприятливого регуляторного середовища для відновлення зрошуваних земель, законодавче закріплення прав власності та користування зрошувальними системами [2]. Сталий розвиток сільських територій та розроблення Концепції розвитку сільських територій передбачатиме стимулювання підприємницької діяльності, диверсифікацію зайнятості сільського населення тощо. Національна Стратегія спрямована як на посилення конкурентоспроможності сільського господарства, так і на сприяння розвитку сільських територій і поліпшення якості життя сільського населення. Крім того,

вагомою складовою законодавчого документа є урахування принципів збереження навколишнього природного середовища та збалансоване використання природних ресурсів у процесі сільськогосподарської діяльності. Оскільки сільські території є складною соціо-еколого-економічною системою, яка формується на екологічній, соціальній та економічній підсистемах, з одного боку, а з іншого — вона є потужною підсистемою загальної соціо-еколого-економічної системи країни. Актуальним міжнародним документом, який спрямовано на підвищення сталого виробництва продовольства та ведення сільського господарства, що формується на принципах ефективності використання природних ресурсів, збереженні і захисті природної ресурсної бази сільського господарства, збільшенні джерел доходів на селі, адаптації екосистем і людини до змін клімату та розробці механізмів ефективного управління виробництвом сільськогосподарської продукції є Стратегічна робота FAO «Підвищення сталості виробництва продовольства та ведення сільського господарства» [3].

Теоретичні та прикладні аспекти актуальних на сьогодні питань розв'язання економіко-екологічних проблем сільських територій, розвитку збалансованого природокористування, розробки та наукового обґрунтування еколого-збалансованих моделей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій належать таким науковцям як: В. Барановському [4], В.В. Волошину [5], Л.Є. Купінець [6], С.І. Мельнику [7], Д.Х. Медоузу [8, 9], В.М. Трегобчуку [10, 11], Т.Ю. Туниці [12], О.І. Фурдичку [13], С.К. Харічкову [14], Є.В. Хлобистову [15] та іншим вченим.

Вчені відмічають, що кожна сільська територія як складна і географічно обмежена соціо-еколого-економічна система має свої межі та свої стадії розвитку залежно від рівня антропогенного й техногенного навантаження [16]. Перша стадія — природна, яка характеризується чітким вписуванням створеної екосистеми в природні умови; друга стадія — відмічається розвитком процесів диверсифікації сільськогосподарської діяльності залежно від природних умов та системи землекористування, а також проявами впливу на навколишнє природне середовище. Третя стадія розвитку системи супроводжується значним впливом антропогенних і техногенних факторів на соціо-еколого-економічну систему та викликає незначні порушення у створеній системі, які для неї ще не є руйнуючими. Система може протистояти цим діям та самовідновлюватися. Четверта стадія розвитку системи супроводжується інтенсивним розвитком сільського

господарства через впровадження процесів механізації сільського господарства, інтенсивне використання природно-ресурсного потенціалу, виникнення екологічних проблем та зменшення зайнятості населення у сільському господарстві. Виникають екологічні проблеми, які негативно впливають на економічні показники розвитку сільськогосподарських підприємств через виснаження та забруднення природних ресурсів, що негативно впливає на екологічний стан сільської території, соціальні умови проживання населення. П'ята стадія супроводжується утворенням порушених, з екологічної точки зору, соціо-еколого-економічних систем, які не в змозі самостійно, без втручання людини, відновити свої природні функції та умови, що не сприяє еколого-безпечному розвитку сільського господарства і сільських територій. Кожна стадія розвитку соціо-еколого-економічної системи супроводжується динамічними змінами соціальних, економічних та екологічних підсистем і показників, які їх характеризують. Складною задачею як для вчених, так практиків є забезпечення процесу збалансування підсистем у складі загальної соціо-еколого-економічної системи при подальшому її розвитку.

Процес та завдання щодо збалансування систем враховують поєднання територіального і галузевого підходів до розвитку сільських територій та диверсифікацію господарської діяльності завдяки розвитку несільськогосподарських галузей, тобто деаграрізацію сільської економіки та зайнятості і професійні навички сільського населення [17]. У дослідженнях Гончаренка І.В. [18] зазначається, що найбільш важливими факторами впливу на збалансування сільського розвитку є: географічні (розташування, величина території і кількість населення), виробничо-функціональні (специфіка переважаючих видів діяльності), містобудівні та інженерне облаштування території (характер забудови об'єктів виробничої діяльності, житла та обслуговування), соціологічні (норми спілкування, поведінки). З урахуванням цих аспектів доречним є введення ще одного поняття — «сільський район або регіон». Саме Фільштейн Л.М. зазначає, що сільський регіон вирізняється предметними внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які забезпечують його розвиток та дають змогу реалізувати власні механізми відтворення природно-ресурсного потенціалу [19]. Сільському регіону притаманні специфічні ознаки: місцеві умови відтворення валового регіонального продукту, основного та обігового капіталу, трудового потенціалу, джерела капіталовкладень і видатків на утримання невиробничої сфери, особливості зайнятості,

джерела формування доходів населення та можливості їх фінансового покриття.

Якщо сільська територія — це територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15–50%, то чітко виражену сільську місцевість можна рахувати за умови, що частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50%. Виходячи з цього, Херсонську область можна віднести до сільської території регіону зрошення, оскільки кількість сільського населення в середньому становить близько 40% загальної кількості населення області. Як і кожна сільська територія, територія Херсонської області характеризується своєю соціо-еколого-економічною незбалансованістю.

Проблема збалансованого розвитку сільських регіонів займає одне з перших місць серед проблем економічного розвитку територіально-виробничих комплексів. Це зумовлено тим, що із зростанням суспільного виробництва, трансформацією економіки на ринкові умови господарювання можливе істотне збільшення екстенсивності й інтенсивності матеріально-енергетичних потоків між економічною та екологічною підсистемами регіону. Тому виникає необхідність організації такої системи господарювання на цій території, яка б стратегічно розвивалась, виходячи з порівняння її антропогенного впливу на стан навколишнього природного середовища з її стійкістю до цих змін.

Територію Херсонської області досліджували як сільський регіон, який представлений сільськогосподарськими підприємствами, аграрним сектором економіки та сільськими територіями. На основі узагальнення світового й вітчизняного досвіду розроблено теоретичний підхід до екологічного збалансування економічного розвитку сільської території. Недооцінка нині значення екологічних проблем та ефективності використання природно-ресурсної бази суспільного відтворення призведе до виснаження й деградації природного середовища в майбутньому, що, у свою чергу, ліквідує майбутні виробничі та соціальні можливості для розвитку цих територій та задоволення потреб майбутніх поколінь.

Виходячи з вимог сталого розвитку, суспільство не може перестати використовувати природні ресурси й водночас не враховувати інтереси майбутніх поколінь. Вихід із складної ситуації полягає в тому, що темпи, структура та культура природокористування повинні формуватися відповідно до екологічних обмежень і екологічного потенціалу регіонів. Тому основними напрямками підвищення ефективності аграрного сектору економіки в зоні зрошення та в контексті забезпечення екобезпеки ви-

робництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях є: консолідація зрошуваних сільськогосподарських земель у межах зрошуваних масивів; розроблення і запровадження системи заходів з оптимізації земле- і водокористування; запровадження заходів із забезпечення екологічно-небезпечної сільськогосподарської діяльності підприємств аграрного сектору та екологізація діяльності об'єктів водогосподарсько-меліоративного комплексу.

Питання збалансування економічного розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій як складових сільського регіону, особливо регіону зрошення, за екологічними й соціальними індикаторами є достатньо складними і недостатньо дослідженими. Складність соціо-еколого-економічної системи в зоні розвитку зрошувальних меліорацій посилюється, оскільки інженерна інфраструктура, яка забезпечує функціонування зрошувальних меліорацій, є вагомим фактором впливу на розвиток складових підсистем: економічної — підвищення рівня розвитку аграрного сектору, сільських територій і добробуту населення; соціальної — зайнятість населення та підвищення соціального рівня їх життя; екологічної — можливість виникнення негативних наслідків впливу зрошувальних меліорацій на показники екологічного стану сільськогосподарських земель і територій населених пунктів. Крім того, на сьогодні відсутні напрацювання вчених щодо розробки моделі збалансування складних соціо-еколого-економічних систем та механізмів реалізації цих моделей у зоні зрошення Південного регіону України. Також є необхідність у розробці дієвого механізму та інструментарію щодо реалізації напрямів екологічного збалансування економічного розвитку сільського регіону зрошення. Саме невирішеність цих проблем визначила мету і завдання наукового дослідження.

Постановка завдання. Є процес дослідження формування екологічно збалансованої моделі економічного розвитку сільського регіону в зоні зрошення завдяки дослідженню теоретичних, методичних та науково-практичних засад формування і розробці моделі та механізмів її реалізації у систему регіонального природокористування.

Матеріали та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять класичні положення економіки природокористування, аграрної економіки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених та особисті дослідження. Методи дослідження включають в себе системний підхід та аналіз, історичний, монографічний, економіко-статистичний, системно-структурний та графічний методи.

Викладення основного матеріалу. Основною складовою аграрного сектору є підприємство, яке використовує наявний природно-ресурсний потенціал з метою отримання конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Формування екологічно збалансованого економічного розвитку аграрного підприємства є не лише актуальним питанням, але й складним. Встановлення мінімальних екологічних стандартів для сільськогосподарських підприємств, розробка програм раціонального використання природних ресурсів разом з відповідними економічними показниками неможливе без інтеграції екологічних обмежень в економічний розвиток аграрного підприємства, аграрного сектору економіки та сільських територій. Інший підхід до системи природокористування не сприяє розвитку аграрних підприємств, розв'язанню існуючих екологічних і соціальних проблем, пов'язаних з виснаженням та деградацією природних ресурсів.

Формування екологічно та економічно збалансованої моделі економічного розвитку аграрного сектору економіки як ключової складової розвитку сільського регіону на сьогодні є актуальним питанням. Враховуючи, що розробка науковообґрунтованої моделі розвитку сільського регіону ґрунтується на інноваційних стратегічних напрямках розвитку аграрного сектору економіки, аграрних підприємств та сільських територій, процес обґрунтування і побудови такої моделі має враховувати залежність сільськогосподарської діяльності від погодних умов, сезонність виробництва, нееластичний попит на сільськогосподарську продукцію, високу ресурсоемність виробництва, залежність від державної підтримки, слабку прогнозованість виробництва через прогалини інституціональної складової у системі державного управління землеволодінням, землекористуванням та водокористуванням. На рівень збалансування системи впливають негативні внутрішні і зовнішні фактори, які формують умови проживання населення, організаційно-виробничу структуру сільського регіону та існуючий рівень еколого-економічного збалансування територій.

Будучи ключовими суб'єктами сталого розвитку, сільські території покликані самостійно визначати цілі, інструменти та ресурси свого функціонування. Для місцевих громад самостійне визначення цілей і основних напрямів територіального розвитку за консолідованої участі ключових господарюючих суб'єктів стало необхідною умовою та найефективнішим способом досягнення стабільності і стійкості соціально-економічного розвитку в динамічному конкурентному середовищі. При цьому місцеві

стратегії є основою для формування державних планів і програм розвитку.

Комплексний і системний підходи є ключовими у методологічному підході проведеного наукового дослідження та ґрунтуються на принципах, що забезпечують дотримання «оптимального балансу між економічними, екологічними та соціальними інтересами при виборі стратегічних напрямів розвитку сільських територій». Оскільки саме екологічна складова і в подальшому, залежно від акцентів обраної стратегії формування моделі збалансування, позитивно або негативно може впливати як на економічну, так і на соціальну складові моделі еколого-збалансованого економічного розвитку сільських територій регіону. Таким чином, доцільним є розглядати проблему екологічного збалансування моделі економічного розвитку сільського регіону як проблему, характерну для адміністративно-територіальної одиниці як складної соціо-еколого-економічної системи. Умови збалансування ґрунтуються на припущеннях (рис. 1): *економіко-екологічні* взаємозв'язки враховують вплив природокористування та інших видів господарської діяльності на природне середовище; *еколого-економічні* — відображають вплив економічної діяльності на стан навколишнього природного

середовища та, у подальшому, на умови суспільного виробництва і визначають можливості природи протистояти антропогенному впливу, забезпечити економічний ефект від використання природних ресурсів і сировини для виробництва; соціально-екологічні зв'язки визначають вплив екологічних факторів на трудові можливості суспільства як джерело трудових ресурсів, розробників інноваційних технологій і предметів виробництва; *еколого-соціальні* — характеризують здатність соціуму впливати на екологічний стан навколишнього природного середовища через екологізацію виробництва, технологій, знань і життя; *економіко-соціальні* — відображають безпосередні взаємозв'язки людей у сфері виробництва й використання благ, а соціально-екологічні зв'язки характеризують вплив антропогенного тиску на навколишнє природне середовище та на здоров'я і соціальні умови проживання населення.

Збалансування еколого-економічного розвитку сільського регіону запроваджується через отримані у результаті проведення аналізу діяльності аграрних підприємств і сільських територій стратегії розвитку. У межах соціо-еколого-економічної системи соціальна складова розглядається як сукупність групи людей,

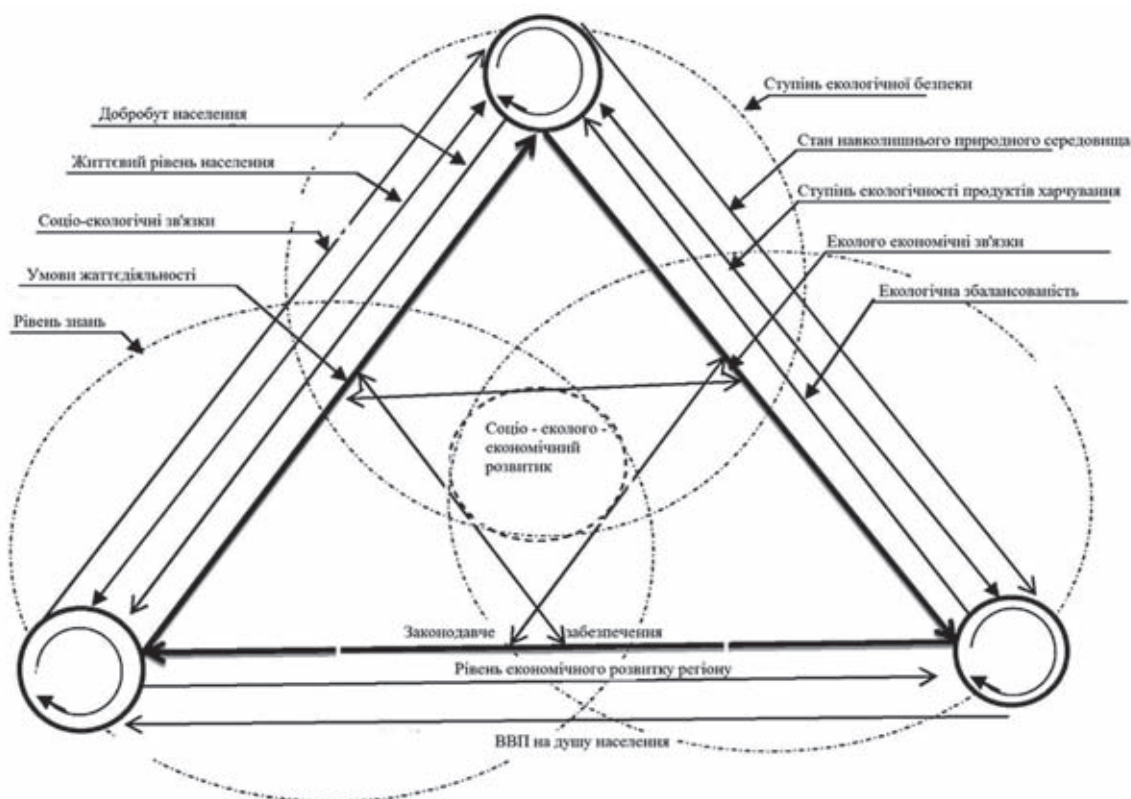

Рис. 1. Напрями екологічного збалансування моделі економічного розвитку сільського регіону

поєднаних певними відносинами, зумовленими історично мінливими способами виробництва матеріальних і духовних благ, спільною територією проживання, а також ступенем ризику зіткнення з непередбаченими та небажаними наслідками.

Стратегія збалансування інтересів, яка ґрунтується на стратегічних напрямках розвитку сільського регіону, регламентується відповідними вимогами й обмеженнями, а саме: економічні цілі аграрних підприємств і аграрного сектору в цілому регулюються екологічними обмеженнями, а екологічні цілі реалізуються без економічних обмежень. Це є найкращим варіантом для моделі збалансування інтересів у процесі економічного розвитку аграрного

сектору економіки і сільських територій. Збалансування моделі економічного розвитку виконується за індикаторним підходом на основі розрахунку індексів економічного, екологічного та соціального вимірів і передбачає удосконалення екологічної політики, регулювання економічного розвитку через диверсифікацію господарської діяльності виробничих об'єктів сільського регіону, удосконалення законодавчо-нормативної бази та інформаційного забезпечення розвитку сільського регіону (рис. 2).

Розроблена модель екологічного збалансування економічного розвитку сільського регіону реалізується за допомогою організаційно-економічного механізму і відповідного організаційного, економічного та еколого-економічного

Рис. 2. Модель еколого-збалансованого економічного розвитку сільського регіону

Джерело: авторська розробка.

інструментарію. Організаційно-економічний механізм можна розглядати як в широкому розумінні, так і більш вузькому, коли мова йде про конкретне підприємство. Виходячи з широкого розуміння організаційно-економічний механізм являє собою систему організаційно-економічних мір, які регулюють систему природокористування та забезпечують охорону навколишнього природного середовища, та включає в себе дві складові: організаційну, яка регулює адміністративну діяльність у сфері природокористування та відповідальність за процес природокористування; економічну, яка передбачає впровадження економічних інструментів впливу на природокористувачів. Економічна складова організаційно-економічного механізму, якщо мова йде про вплив господарської діяльності на навколишнє середовище, включає економічні інструменти екологічного спрямування, а саме — еколого-економічні інструменти.

Застосування стимулюючих інструментів для подальшого розвитку аграрного сектору економіки передбачає реалізацію Стратегії зрошення і дренажу в Україні до 2030 року, яка визначає стратегічні напрями державної політики у сфері зрошення і дренажу, забезпеченні сталого екобалансованого розвитку зрошуваного землеробства та продовольчої безпеки України [20]. Крім того, Стратегія пропонує перспективи відновлення та модернізації зрошувальних і дренажних систем, а також визначає чіткі підходи до удосконалення системи управління водним господарством і меліоративним комплексом, що є основою для розвитку аграрного сектору в зоні зрошення та досягнення головної цілі українського сільського господарства — бути джерелом багатства для країни. У Стратегії передбачено зміни в управлінні водними ресурсами, більш ефективно надання послуг зі зрошення сільськогосподарським підприємствам за умови раціонального водорозподілу між водокористувачами. Реалізацію Стратегії спрямовано на відновлення потенціалу зрошувальних систем з метою подальшого збільшення площ зрошення як основи збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, досягнення максимального рівня ефективності та екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва [20].

Групи інструментів, які мають пряму дію на об'єкт природокористування — організаційні інструменти, поділяються на адміністративно-правові і законодавчі, а також економічні інструменти екологічної спрямованості, які мають побічну дію і поділяються на: стимулюючі, інструменти відповідальності та інструменти підтримки. До адміністративно-правових відносять: інституціональне регулювання

природокористування; раціональне природокористування; відповідальність; повернення збитків природі при нераціональному природокористуванні; ефективність природоохоронної діяльності для наповнення державного бюджету; екологічні фонди. До законодавчих інструментів відносять: стандарти, закони, постанови, державні кадастри, норми, нормативи, дозволи, заборони, ліміти і ліцензії.

Економічні інструменти екологічної спрямованості мають побічну дію і включають стимулюючі інструменти: плата (штрафи) за негативний вплив на навколишнє природне середовище; ліміти на викиди і скиди забруднювальних речовин; ліміти на розміщення відходів виробництва; податкові пільги при запровадженні ресурсощадних технологій, використанні вторинної сировини і переробці відходів виробництва; податкові пільги при використанні відновлюваних джерел енергії; екологічна експертиза проектів; екологічні відносини та погодження; компенсаційні виплати; екологічні фонди; пільгове оподаткування і кредитування підприємств, встановлення підвищених норм амортизації основних природоохоронних споруд; застосування надбавок на екологічно безпечну продукцію; оцінка впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище; підтримка інноваційної діяльності; прогнозування розвитку соціо-еколого-економічної системи; програми та гранти у сфері охорони навколишнього природного середовища; аукціони природних ресурсів.

До інструментів *відповідальності* відносять: адміністративну відповідальність; повернення збитків, нанесених навколишньому природному середовищу у державний, регіональний та місцевий бюджети. До групи інструментів *підтримки* раціонального природокористування відносять: екологічний менеджмент; екологічний маркетинг; екологічний аудит; екологічну сертифікацію і стандартизацію продукції; екологічне страхування ризиків господарської діяльності.

Інструменти економічної групи спрямовано на стимулювання раціонального природного використання природних ресурсів, економічну відповідальність природокористувачів, залучення приватних інвестицій в охорону навколишнього середовища, підтримку підприємницької діяльності та протидію корупції. Економічні інструменти регулюють відносини у системі «державні органи влади — суб'єкти природокористування — об'єкти природокористування (природні ресурси, навколишнє природне середовище)».

Адміністративні інструменти є достатньо впливовою групою інструментів на систему

природокористування. Найбільш ефективно ці інструменти працюють, коли держава володіє всіма природними ресурсами і є природним монополістом. У таких умовах адміністративні інструменти, без застосування економічних, можуть ефективно впливати на раціональність природокористування й охорону навколишнього природного середовища. Основними інструментами адміністративного впливу на природокористувачів є стандарти, нормативи, закони, постанови, дозволи і заборони, обмеження, ліміти та інспектування діяльності природокористувачів. Найбільш значущим інструментом у системі адміністративного регулювання є стандарт (норматив), який передбачає визначення і встановлення єдиних та обов'язкових для всіх об'єктів природокористування екологічних норм і вимог.

Важливою складовою організаційно-економічного механізму є система управління та організаційна структура управління навколишнім природним середовищем і природокористуванням. Управління природокористуванням — це діяльність держави з організації раціонального

природокористування, відновлення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, а також із забезпечення виконання екологічних вимог природокористувачами. Механізм управління природокористуванням включає інструменти, методи, функції та організаційну структуру (органи управління).

Висновки. З метою збалансування економічного розвитку аграрних підприємств і сільських територій зони зрошення Південного регіону України науковообґрунтовано екологічнозбалансовану модель економічного розвитку сільського регіону, яка ґрунтується на аналізі сучасного соціо-еколого-економічного розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій. Для впровадження розробленої моделі науково обґрунтовано організаційно-економічний механізм з відповідним інструментарієм. Обґрунтовано систему організаційних інструментів прямої дії та економічних інструментів побічної дії екологічної спрямованості з урахуванням галузевого і територіального підходів до збалансування еколого-економічного розвитку сільського регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна Стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. Міністерство аграрної політики і продовольства України. Київ, 2015. 163 с. URL: www.minagro.gov.ua/ua/
2. Коаліційна Угода. Верховна Рада України восьмого скликання. Київ, 2014. 77 с. URL: www.afo.com.ua
3. Стратегічна робота FAO «Підвищення сталості виробництва продовольства та ведення сільського господарства». URL: www.fao.org/sustainability
4. Барановський В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку. Економіка України. 2001. № 7. С. 78–83.
5. Волошин В., Данилишин Б., Дорогунцов С. Основные положения Концепции устойчивого развития Украины. Экономика природопользования: учебник. Киев: Наукова думка, 1998. 480 с.
6. Купинец Л.Е. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы: монография Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2010. 712 с.
7. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2004. 428 с.
8. Медоуз Д., Рандерс Й. Пределы роста. 30 лет; пер. с англ. Е.С. Оганесян. Москва: ИКЦ «Академкнига», 2007. 342 с.
9. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рандерс Й. За пределами роста. Москва: Пангея, 1994. 303 с.
10. Трегобчук В.М. Еколого-економічна концепція ефективного і сталого розвитку національного АПК. Економіка АПК. 1995. № 6. С. 3–13.
11. Трегобчук В.М., Пасхавер Б.Й., Юзефович А.Е. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового розвитку. Економіка АПК. 2005. № 7. С. 3–11.
12. Туниця Т. Ю. Економічна політика збалансованого природокористування у контексті глобалізаційних процесів. Науковий вісник. 2007. Вип. 17.7. С. 118–126.
13. Фурдичко О.І. Сталий розвиток сільських територій на засадах еколого-безпечного агропромислового виробництва. Вісник аграрної науки, 2011. № 3. С. 5–8.
14. Харичков С.К., Садченко Е.В., Иванченко Л.В. Экологический бизнес и реинжиниринг окружающей среды. Экономические инновации: сб. науч. тр. Одесса, 2009. Вып. 35. С. 447–459.
15. Хлобистов С.В. Стратегія екологічної безпеки: методологічні підвалини, механізми розробки та реалізації. Економіка природокористування і охорони довкілля: Щорічник наукових праць НАН України: Рада по вивченню продуктивних сил. Київ, 2006. С. 21–29.
16. Зайцева О.О. Сельские территории как объект управления: понятия, функции, типология. Фундаментальные исследования. 2013. № 6–2. С. 416–420. URL: <http://www.fundamental-research.ru>.

17. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2005. № 11 (133). С. 48–51.
18. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми території та практики: монографія. НАН України, І-т регіон. дослід. Львів, 2009. 370 с.
19. Фільтенштейн Л.М. Соціально-економічний розвиток сільських регіонів України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 — економіка та управління національним господарством. Запоріжжя, 2010. 20 с.
20. Стратегії зрошення та дренажу в Україні до 2030 року. Київ: WORLD BANK GROUP, 2017. 52 с.

Інформація про авторів

Грановська Людмила Миколаївна — доктор економічних наук, професор, завідувач відділу зрошувального землеробства, Інститут зрошувального землеробства НААН, (с. Наддніпрянське, м. Херсон, Україна; e-mail: G_Ludmila15@ukr.net).

Нижеголенко Катерина Сергіївна — кандидат економічних наук, доцент ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права» (вул. 49-ї Гвардійської Дивізії, м. Херсон, Україна; e-mail: mubip@mubip.org.ua).

L.M. Hranovska

Doctor of Economics Sciences, Professor,

National Academy Agrarian Sciences «Institute Irrigation Farming»

(Ukraine, Kherson, Naddniprianske Urban Settlement; e-mail: G_Ludmila15@ukr.net)

K.S. Nyzheholenko

Candidate of Economic Sciences

International University of Business and Law

(Ukraine, Kherson; e-mail: mubip@mubip.org.ua)

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF ECOLOGICALLY BALANCED MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR AND RURAL TERRITORIES

Theoretical aspects of formation of ecologically balanced model of the rural areas economy development in the zone of irrigation were carried out by the study of theoretical, methodical and scientific-practical bases for formation and development of the model and mechanisms of its implementation in the system of regional environmental use. Methodological foundation of the study was formed by classic theses of environmental use economy, agrarian economy, scientific works of domestic and foreign scientists, and personal investigations. Methods of the study include systematic approach and analysis, historical, monographical, economic and statistical, systematic and structural, and graphical methods. The main constituent of agrarian sector is an enterprise, which uses available natural resources potential in order to produce competitive agricultural products. Formation of ecologically balanced economic development of an agrarian enterprise is not only a relevant but also a difficult issue. Determination of the minimum ecological standards for agricultural enterprises, development of the programs of rational use of natural resources together with corresponding economic indices is impossible without the integration of ecological limitations into the economic development of an agrarian enterprise, agrarian sector of the economy and rural areas. A strategy of the balancing interests, which is based on strategic directions of rural areas development, is determined by the corresponding requirements and limitations, namely: economic aims of agrarian enterprises and agrarian sector in general are regulated by ecological limitations, and ecological goals are fulfilled without economic restrictions. This is the best variant for the model of balancing interests in the process of economic development of agrarian sector of the economy and rural areas. Balancing of the model of economic development provides for the improvement in ecological policy, regulation of economic development through diversification of economic activity of the productive objects of rural area, improvement of legislative and normative basis and informational support of rural areas development. To implement the developed model there is a scientifically grounded organizational and economic mechanism with appropriate instruments by determination of principles of the mechanism formation, substantiation of organizational instruments of direct action and economic instruments of side action of ecological orientation considering sectoral and territorial approaches to the balancing ecological and economic development of rural areas.

Keywords: ecologically balanced model, economic development, agrarian sector, agricultural enterprise, rural area, rural region, zone of irrigation, rational environmental use, users of environment, organizational and economic mechanism, instruments, efficiency of agricultural activity.

REFERENCES

1. Natsionalna Stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii na 2015–2020 roky. [National Strategy and plan of actions for the development of agriculture and rural areas for 2015–2020 years]. Ministerstvo ahrarynoi polityky i prodovolstva Ukrainy. Kyiv, 2015. 163 s URL: www.minagro.gov.ua.
2. Koalitsiina Uhoda. [Coalition Agreement] Verkhovna Rada Ukrainy vosmoho sklykannia. Kyiv 2014. 77 s. www. afo.com.ua
3. Stratehichna robota FAO «Pidvyshchennia stalosti vyrobnytstva prodovolstva ta vedennia silskoho hospodarstva». [Strategic work of FAO «An increase in food production sustainability and agriculture»]. URL: www.fao.org.
4. Baranovskiy V. Do kontseptsii perekhodu Ukrainy na model staloho rozvytku [For the conception of switching Ukraine to the model of sustainable development]. *Ekonomika Ukrainy*. 2001. № 7. S.78–83.
5. Voloshin V., Danilishin B., Doroguncov S. Osnovnye polozeniia Koncepcii ustojchivogo razvitiya Ukrainy [Main theses of the Conception of sustainable development of Ukraine]. *Ekonomika prirodopol'zovaniya: uchenik*. Kiev: Naukova Dumka, 1998. 480 s.
6. Kupinec L.E. Ekologizaciya prodovol'stvennogo kompleksa: teoriya, metodologiya, mekhanizmy [Ecologization of food complex: theory, methodology, mechanisms]: monografiya: Odessa: IPREEI NAN Ukrainy, 2010. 712 s.
7. Melnyk S.I. Sotsialno-ekonomichni problemy vidtvorennia ta efektyvnoho vykorystannia resursnoho potentsialu sela. [Socio-economic problems of reproduction and efficient use of the resource potential of village]: monohrafiia. K.: NNTs IAE, 2004. 428 s.
8. Medouz D., Randers J. Predely rosta [Growth limits]. 30 let. per. s angl. E. S. Oganessian. M.: IKC «Akademkniga», 2007. 342 s.
9. Medouz D.H., Medouz D.L., Randers J. Za predelami rosta [Beyond the growth limits]. M.: Pangeya, 1994. 303 s.
10. Trehobchuk V.M. Ekoloho-ekonomichna kontsepsiia efektyvnoho i staloho rozvytku natsionalnogo APK [Ecological and economic conception of the efficient and sustainable development of national agroindustrial complex]. *Ekonomika APK*. 1995. №6. S. 3–13.
11. Trehobchuk V.M., Paskhaver B.I., Yuzefovych A.E. Pro dovhostrokovu stratehiu staloho rozvytku ahropromyslovoho rozvytku. [About the long-term strategy of sustainable development of agroindustrial development]. *Ekonomika APK*, 2005. №7. S.Z–11.
12. Tunytsia T. Yu. Ekonomichna polityka zbalansovanoho pryrodokorystuvannia u konteksti hlobalizatsii nykh protsesiv. [Economic policy of the balanced environmental use in the context of globalization processes]. *Naukovyi visnyk*. 2007. Vyp. 17.7. S. 118–126.
13. Furdychko O.I. Stalyi rozvytok silskykh terytorii na zasadakh ekoloho-bezpechnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva. [Sustainable development of rural areas on the bases of ecologically safe agroindustrial production]. *Visnyk ahrarynoi nauky*. 2011. № 3. S. 5–8.
14. Harichkov S.K., Sadchenko E.V., Ivanchenkova L.V. Ekologicheskij biznes i reinzhiniring okruzhayushchej srody. [Ecological business and re-engineering of environment]. *Ekonomicheskie innovacii: sb. nauch. trudov*. Odessa, 2009. Vyp. 35. S. 447–459.
15. Khloubystov Ye.V. Stratehiia ekolohichnoi bezpeky: metodolohichni pidvalyny, mekhanizmy rozrobky ta realizatsii. [Strategy of ecological security: methodological foundations, mechanisms of development and implementation]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia: shchorichnyk naukovykh prats NAN Ukrainy: Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl. K.*, 2006. S. 21–29.
16. Zajceva O.O. Sel'skie territorii kak ob'ekt upravleniya: ponyatiya, funkcii, tipologiya. Fundamental'nye issledovaniya. [Rural areas as an object of management: terms, functions, typology]. 2013. № 6–2. S. 416–420. URL: <http://www.fundamental-research.ru>
17. Prokopa I.V. Sotsialni aspekty rozvytku silskykh terytorii. [Social aspects of the development of rural areas]. *Ekonomika APK*. 2005. № 11 (133). S.48–51.
18. Honcharenko I.V. Sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh terytorii rehionu: problemy terytorii ta praktyky. [Socio-economic development of rural areas of the region: problems of theory and practice]: monohrafiia. NAN Ukrainy, I-t rehion. doslid. Lviv, 2009. 370 s.
19. Filtenshtein L.M. Sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh rehioniv Ukrainy [Socio-economic development of rural regions of Ukraine]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.03 — ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom. Zaporizhzhia, 2010. 20 s.
20. Stratehii zroshennia ta drenazhu v Ukraini do 2030 roku. [Strategies of irrigation and drainage in Ukraine until 2030]. Kyiv: WORLD BANK GROUP, 2017. 52 s.

Authors

Hranovska Liudmyla — Doctor of Economics Sciences, Professor, Head Department of Irrigated Agriculture, National Academy Agrarian Sciences «Institute Irrigation Farming» (Naddnyprianske Urban Settlement Kherson, Ukraine; e-mail: G_Ludmila15@ukr.net).

Nyzheholenko Katerina — Candidate of Economic Sciences. International University of Business and Law (Street of 49 Guards Division, Kherson Ukraine; e-mail: mubip@mubip.org.ua).